

мільйонного народу в боротьбі з понад 130-140 мільйонною масою сусідів вони приписують тільки собі. Від 1922-1923 рр. українці пошукують, навіть досліджують, хто відповідає за недавню державну невдачу України?» [3, с. 208].

Буття української нації характеризується створенням національної культури, яка виходить за межі традиційно-усталеного й партикулярного і збагачується авторськими та професійними інноваціями; створенням духовної єдності спільноти та духовно-культурної цілісності національного світу (мистецтво, наука, релігія, мораль). Провідною думкою трактату «Призначення України» є те, що фактично лише у національній державі можуть бути забезпечені реальні та міцні можливості для розвитку власної культури народу.

Найважливішу роль у формуванні духовності українців Ю. Липа надавав ідеї україноцентричності, або, як він називає, відчуття «серединності». Центр духовного світу для українців – Україна. «Для українця центральним пунктом світу є українські люди й українські землі. Це є ж така нормальна річ для духовності – визначати свій край за середину світу, як для одиниці фізично здорової визначати передусім, свій власний організм за найдовершеніший. Відчуття серединності» свого духовного світу – це дуже велика річ» [3, с. 229].

Українська духовність пов'язана з хліборобською культурою трипільців. Саме від трипільців українці успадкували любов до землі, прив'язаність до неї, відвагу, терпеливість і гідність, а також образ Жінки-Матері, який пов'язаний з самим устроєм хліборобської осілої родини. Жінка-мати оберігає домашнє вогнище, вміло веде господарство, оберігає свою родину.

Ю. Липа вважає, що в центрі духовності стоїть жінка-мати, божество прапрадідів сучасних українців, істота, що єднає коло себе родину [3, с. 208]. Матір публіцист ставив вище від чоловічого і жіночого начал, бо «поняття матері сполучає в собі розуміння і відчуження обох первнів, це є нормативна стабільна сила в людському житті. Материнськість переносить традиції родини, а тим самим і раси, з покоління в покоління. З цього приводу вивчення первня материнськості в найдавнішому хліборобському крузі цілком зрозуміле» [3, с. 209]. Відданість родині – це характерна риса духовності українських матерів.

Україна, рідний край для кожного українця – це Мати, Ненька. «Це „Матка наша” гетьмана Мазепи аж до „України-Мати” 1917 року. Почуття роду, отже, є й у війську, і вдома, і в динамізмі, і в традиційності. Українець не може вийти з своєї Родини, хіба що викоринений або запроданий» [3, с. 211].

Отже, у дослідженні «Призначення України» Ю. Липа довів, що національне буття українського народу зумовлюється як етнокультурними, так і суспільно-політичними чинниками. Розкриваючи стан українства з огляду на його політичну та етнічну історію, антропогеографічний тип, характер, ідеологію, Ю. Липа звертає увагу на ті чинники, які могли б посилити його енергію, збільшити силу давати відсіч ворогам, забезпечити українство щодо чужих політичних, культурних та ідеологічних впливів. Це, перш за все, етнокультурна расова солідарність та релігійна солідарність, національна воля, критичне ставлення до чужих доктрин і цінностей, вдала геополітика, в центрі якої природна вісь Північ-Південь.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір / С. Бойко. Автореферат дис... канд. філос. наук: 09.00.12 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 30с.
2. Ільницький М. Юрій Липа // Ільницький М. Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія / [Упорядкування, передмова та літературні силуетки М. Ільницького] / М. Ільницький. – К.: Смолоскип, 2009. – 916с. – С. 219-222.
3. Липа Ю. Призначення України // Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. / Ю. Липа. – К.: МАУП, 2007. – Т. 1. – 336с.

In the article publicism of the Ukrainian writer Yuriy Lypa is analyzed specially his article «Ukraine destination» as well as authors fundamental ideas are stressed. The components of the national being of the Ukrainians by Y.Lypa's «Ukraine destination» are interpreted in this research.

Key words: nation, race, Ukraine, national character, elite, national being.

УДК 82 (477) «18» (092)

Колкутіна В.В.

Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса

ЖАНР «БІОГРАФІЯ-СВІТОГЛЯД» ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА (ЗА ЕСЕЇСТИКОЮ ЮРІЯ ЛИПИ ТА ДМИТРА ДОНЦОВА)

У статті зроблена спроба компаративного аналізу літературно-критичних студій Ю.Липи та Д.Донцова про постать і творчість Т.Шевченка. Доводиться, що критики застосовували жанр «біографія-світгляд».

Ключові слова: компаративістика, літературний процес, літературний вплив

Епістолярний діалог Ю.Липи та Д.Донцова свідчить про перестрогу обох мислителів станом і проблемами літературної критики, адже у своїх посланнях вони окреслили ті завдання, які у 20-30 роках ХХ століття вона здатна була розв'язати. Ще у «Листі до літераторів», враховуючи, очевидно, і розвиток критики, Ю.Липа зазначає: «...Бо не штука вагатися і розпитувати дороги, штука йти і вести. Нехай роз'їдені сумнівами люде скажуть, що сього

замало, що се наївне і т.п. Не зважаймо на сих нащадків віку безволя і зневіри, - виховуймо і творімо Державність» [1, с.220-221], а, адресуючись до Д.Донцова, вказує на діючих знавців літератури: «...Ви, Маланюк, Мухін...» [13, с.219]. Важливим спостереженням майстра, на нашу думку, є той факт, що, висловлюючи оригінальне бачення щодо «Бібліотеки «Вісника»» [13, с.219], він, фактично, влучно і точно визначає жанр, котрий буде властивий як його шевченкознавчій есеїстиці, так і літературно-публіцистичним розвідкам про постать і творчість Кобзаря Д.Донцова. Це - «біографія-світогляд» [13, с.219]. Обидва науковці у своєму літературознавчому аналізі відходять від окреслення рис світогляду поета та крізь призму його світобачення вивчають основні ознаки творчості.

Проблемне коло питань нашої студії надихнули монографічні, дисертаційні та періодичні, дуже вдумливі, спостережливі, подекуди засновані на документальній основі, праці сучасних дослідників творчості обох мислителів – О.Багана [2], Г.Сварник [13], С. Киричук [8]. У цій статті ми ставимо за мету дослідити жанр «біографія-світогляд» як літературознавчу проблему за студіями Д.Донцова «Компактна більшість і Т.Шевченко», «Козак із мільонна свинопасів», «Спростачений Прометей», «В мартівську річницю» та Ю.Липи «Селянський король». Тут зауважимо, що, можливо, варто було б зіставити концептуально, композиційно, хронологічно, навіть циклічно та ідейно близькі твори «Дві літератури нашої доби» Д.Донцова та «Бій за українську літературу» Ю.Липи (куди і входить вилучена нами для аналізу стаття «Селянський король»), але, все ж таки, нам уважається доречніше дістати чітке уявлення про шевченкознавчі студії Д.Донцова та Ю.Липи з позиції дослідження проблеми жанроутворення, у контексті виявлення ідейно-естетичних засад авторів, залучаючи до аналізу саме вищевказані статті критиків.

Досягнення цієї мети передбачає реалізацію конкретних завдань:

- з'ясувати поняття «біографізм», «біографія-світогляд»;
- простежити світогляд Т.Шевченка в рецепції Д.Донцова та Ю.Липи;
- визначити, як в оцінці обох науковців структура світоглядних уподобань Кобзаря відбилася в його поемній творчості на рівні ідей та тематики.

Щодо жанрового утворення книги Ю.Липи «Бій за українську літературу» Леонід Черватенко писав: «Жанр її важко визначити: тут вам і доскіпливе дослідження, і публіцистика, і справжня поезія, і пророчі осяяння, і політика» [16, с.338].

«Біографія-світогляд» - особливий літературний жанр, складний у своїй генезі і, водночас, дуже цікавий для читача. Передбачається, що в його межах можна описати не стільки життя відомої талановитої людини, скільки цілісно відтворити її світогляд та індивідуальні риси, показати або вже сформоване «обличчя» особистості, або розкрити, як правило, складний шлях становлення світогляду непересічної постаті, тим самим репрезентувати постать майстра як деміурга та пророка. Цікаво, що чітко цей жанр досі не окреслений; він близький до жанру «белетризованої біографії», який виник у західній літературі у 10-20 роках ХХ століття (А.Моруа, С.Цвейг). Сплеск біографізму в російській літературі припадає на 20-30 роки ХХ століття - період розквіту яскравого таланту і Д.Донцова, і Ю.Липи. Якщо зважити на роки навчання Д.Донцова у Санкт-Петербурзі (1913-1914) та врахувати освіченість, працелюбність та обізнаність його з чималим європейським, російським та світовим літературним, мистецтвознавчим, філософським, політичним масивом, то можна припустити, що, принаймні, Д.Донцов був ознайомлений із новітнім жанром і застосував деякі його риси (до того ж, відомо, що упродовж книги «Дві літератури нашої доби» він широко використовує думки А.Моруа – очевидно, критик опанував його твори, отже, усвідомив появу нового жанру).

Сучасний літературознавчий словник-довідник визначає біографізм як синтез «літературознавчих понять, що мають відношення до життєвого шляху письменника та його творчості. Включає власне біографію (життєпис), автобіографію (життєпис, належний самому автору), біобібліографію (поєднання біографії з бібліографією творів митця)» [12, с.89].

В основі «біографії-світогляду» - комплексне жанрове сполучення есеїстики та літератури, оскільки відомо, що як жанр есе багато в чому апелює до літературної творчості. Ми не можемо послатися на фундаментальні літературознавчі праці задля детальної характеристики цього жанру, бо жоден словник не подає цього визначення. Плутанина, на нашу думку, і в царині публіцистично-есеїстичній: сучасні дослідження художньо-публіцистичного (наприклад, [14]) та есеїстичного жанрів свідчать, що «теоретичні напрацювання як російських, так і зарубіжних дослідників... в цілому однакові в позначенні генезису жанру («Проби» М.Монтеня), але розходяться в принципах класифікації та термінологічному апараті. Вітчизняна традиція вивчення жанру найчастіше називає есе нарисом, але так само, як і закордонна, враховує його особливості як публіцистичного жанру журналістики» [7, с. 7].

Дослідження Д.Донцова 20-30 років, присвячені творчості Т.Шевченка, передусім, націлені на відтворення світогляду Кобзаря («Пам'яті великого вигнання» [9], «Компактна більшість і Шевченко») та опанування творчості поета. Ці складові в рецепції Д.Донцова – взаємопов'язані елементи, які доповнюють один одного та сприяють більш ґрунтовному розумінню шевченкової творчості. Графічно можна представити це таким чином: світогляд \longleftrightarrow творчість.

У своїх шевченкознавчих статтях Д.Донцов і Ю.Липа обстоюють думку, що структура світоглядних уподобань Кобзаря відбилася в його поемній творчості на рівні ідей та тематики. Конкретизуємо наші міркування.

Д.Донцов і Ю.Липа, усвідомивши та дослідивши літературно-історичну ситуацію 20-30 років ХХ та початку ХІХ століття, особливу роль відводять письменству, яке мусить стати ідеологічною силою та духовним стрижнем

нації. Оцінюючи стан української літератури часів Кобзаря, обидва мислителя вважають, що «Енеїда» І.Котляревського – це пародія, яка не уславлює героїчне минуле запорожців-козаків, а зображує відсутність поваги до свого народу: «Травестований Котляревським, показується без пророцтв, без патосу і як би без великого значіння. Вартості яко «перший пам'ятник українського живоного слова» травестація Котляревського не мала... Але це вже – Енеїда без великості. Це – епільог великості» [11, с.120]. Крім того, і Ю.Липа, і Д.Донцов особливо зневажливо коментують літературну продукцію Г.Квітки-Основ'яненка та П.Гулака-Артемівського. Ю.Липа пише що Гулак-Артемівський, Котляревський – «Це люди дріб'язків, настроїчків, - це в найліпшому разі письменники мальовничого побуту. Але завжди співці подробиць» [11, с.122]. Подаючи картину дошевченкового стану української літератури, критик детально не зупиняється на фаховому аналізі тих творів, які написали вказані ним автори, очевидно для того, щоб показати передусім основні риси їх світогляду, розкрити вади цілого покоління митців, що з'явилися до появи шевченкових поем та віршів: «Т о є в м о в к а н н я, а не відродження, ці голосу Гулак-Артемівських, Котляревських. Їхня творчість є лише сентиментальним поповненням старшинського «Дневника генерального підскарбія»» [11, с.122] (підкресл. – Ю.Липи). Сучасний дослідник творчості Ю.Липи і Д.Донцова О.Баган вказує: «Це покоління вміло тільки випрошувати, в позі слухняного слуги чекати дозволу трохи побавитися «хохляцькими» і «малоросійськими» витівками та «смішним язиком». А потім воно розпливлося, за Липою, у «вишневого сентименталізму», так і не витворивши міцного хребта нації» [2, с.12].

На «вишневий сентименталізм» як на рису світогляду, що не спроможна виховати читача вказував і Д.Донцов. Він стверджував, що світогляд авторів дошевченківської літератури лише не тільки не оновився, не переродився, не зазнав зламу, зміну, перелому, перетворення, преображення, що було б корисно, благотворно для реципієнта, а й виявився для нього шкідливим, бо пропагував хлипання, сльози, непристосованість, словом, пасивне відношення до життя. Ще у своїй ранній статті «Леся Українка» науковець головною помилкою тогочасної української поезії вважає превалювання в творчості тогочасних митців не національної, а соціальної «сторони протесту» [5, с.183]. Відповідно до цього, улюбленою темою всієї української літератури являється, з його позиції, «не бунт кріпака, не протест проти соціальної несправедливості» [5, с.183], а розкошування в літературі такого «звизклого» [5, с.183] ««солодкого сентименталізму «вишневих садочків»» [5, с.183] та засилля «грубості «малоросійського гумору»» [5, с.183]. Разом з тим, критик іронічно наголошує на «культі самозадоволеного, сентиментального охльокуратизму (що називався тоді культом демократизму)» [5, с.182], який «святить свої найвищі тріумфи в українській літературі» [5, с.182], штучно обмежував її значення в суспільстві та перетворював не лише поезію, а й всю літературу на «тісний круг для «домашнього обіходу»» [5, с.182].

Зрушити жахливу картину засилля «вишневого сентименталізму» у літературі, спроможний митець. «Селянський король», «спрощачений прометей», «козак із мільонна свинопасів», «великий вигнанець» з'являється перед своєю нацією у найтяжчу добу: «Кінець ХУІІІ – початок ХІХ століття – то був час, коли «все поглинули Халявські»» [2, с.12]. І хай загальними штрихами, але Ю.Липа та Д.Донцов відтворюють світогляд та наслідки світобачення цих «Халявських» в українській літературі, тим самим застерігають прийдешніх митців від наслідування принизливого, рабського, залежного від чужинців, світогляду: «Головним заняттям молодого Халявського, найгіднішого з десятиох дітей пана під прапорного, було їдження... Позна їжею на все інше дивився без спеціального зворушення» [11, с.120]. А у праці «Провідництво письменства» Ю.Липа пише: «Письменник, що творить, мусить раз наважитись, чи він друкує свої твори чи ні? Коли він видрукував – від тої хвилини його твори належать не тільки до нього, від тої хвилини – люде зводять на його твір очі, від тої хвилини він впливає на людей» [10, с.115]. Не зважаючи на те, що у статті «Селянський король» Ю.Липа доскіпливо та масштабно окреслює плани, мету та призначення митця, він наголошує й на тому, що саме письменник формує світогляд людей, впливає на його думки, почуття, орієнтує у перебігах складних історичних подій. Так, як це зробив Т.Шевченко, бо він мав «Світогляд, що міг постати тільки з глибокого відчуження с в о є ї п р а в д и. Правду ту висловлював і творчістю, і особистим життям» [11, с.130]. (підкресл. – Ю.Липа). У цьому аспекті із Ю.Липою солідаризується Д.Донцов і представляє образ українського митця, який повинен стати орієнтиром для прийдешніх митців слова.

Так, розвідка Д.Донцова «Компактна більшість і Т.Шевченко» – одна із перших, ранніх спроб критика відтворити світогляд великого українського поета, інтерпретувати його новим, сучасним («модерним»). Вона написана у 1914 році та невелика за обсягом – п'ять сторінок та відноситься до раннього періоду творчості Д.Донцова. Її поява спричинена тогочасними суспільно-політичними обставинами, які впродовж статті описує критик: численними виступами студентської молоді із гаслами Т.Шевченка в 1912 році у Львові та Чернівцях; зрадою суспільної спільноти, що зреклася шевченкових ідей; тощо. Дійсно, історико-культурологічна атмосфера 1910-1914 років не тільки на Україні, а й Петербурзі була несприятливою щодо проведення шевченківських урочистостей. Наведемо такий приклад. Сучасник тодішніх святкувань у Петербурзі М.Славінський пригадує, що «...дуже скоро сходили в пам'ять Т.Шевченка звелися, з одного боку, до панахиди, – шоправда, гарної й урочистої, бо правила вона звичайно у величому Ісаковському соборі, а з другого, – до концерту, що не підносився вище етнографічного рівня, а часто й мав мало що спільного з Шевченком...» [15, с.632]. Отже, цілком реальні історичні факти спонукали критика перш за все простежити світогляд Т.Шевченка як «реформатора людськості». Абсолютно не цитуючи поета, не називаючи жодного його твору, Д.Донцов досліджує світогляд Т.Шевченка, подекуди зіставляючи його із знайомим критикові занедбаним станом розвитку української культури та політики. Експресивна стильова манера критика не дозволила йому, на нашу думку, чітко та переконливо розрізнити: в чому полягають

ознаки світогляду Т.Шевченка, а в чому риси творчості. Подекуди риси цих понять простежуються науковцем навіть як синонімічні.

У статті «Козак із мільонна свинопасів» критик, опановуючи принципи організації образної системи у Шевченкових творах переважно останнього періоду творчості та періоду «трьох літ», вивчає риси світогляду і подекуди *отожднює* їх із світоглядом самого поета. У цій студії науковець прагне у рівній мірі оцінити як творчість Шевченка, так і окреслити його світогляд. Упродовж статті він поступово створює портрет свого Т.Шевченка – поета, наділеного рисами аристократизму та найшляхетнішими вадами середньовічного лицаря. Так, Д.Донцов впевнений, що світогляд і творчість Кобзаря позбавлена покаяння. Незважаючи на те, що п'ята теза займає лише один абзац, тут критик розкриває важливу рису «козацької етики» і передає її словами Ніцше: «Шляхетна людина шанує того, хто панує над собою, хто вміє говорити і мовчати» [4, с.373]. Обґрунтовуючи цей філософський вислів, Д.Донцов пояснює мотив каяття в світогляді та творчості Т. Шевченка. Таким суцільним (враховуючи і світогляд, і творчість), підходом до висвітлення цього мотиву критик, на нашу думку, говорить не про конкретне тривіальне некаяття поета перед російським царатом чи перед певною особою (Миколою І), а про прояви непокаянної поетової *свідомості*, про глибоко психологічний, внутрішній *стан некаяття*, що назавжди, впродовж усього життя, охопив Кобзареву душу. За цих причин науковець вважає, що для поета просити милостиню, каятися – значить бути «невільником». Критик переконує, що Т. Шевченко каяття «ненавидів», тому весь час «карався, мучився, але не каюся» [4, с.373]. Він звертається до поезії Кобзаря N N («О думи мої! О славо злая!..»), але не називає її. Переконаємося, що Д.Донцов у 1935 році цитує саме ті слова поета, які в радянські часи стали загальноновживаними, хрестоматійними, а сам критик, хоч і спорадично, але одним із перших дослідників, порушив мотив каяття в творчості Шевченка.

А у студії-кінорецензії «Спростачений Прометей» найскладніша проблема, на думку Д.Донцова, полягає в цілісному осягненні ролі Т.Шевченка, зображення його світогляду, об'єктивному, доскіпливому прочитанні його різножанрової спадщини (поем, поезій, щоденників та листів) та проектування цього синтезу на кінострічку. В результаті такого творчого процесу формується креативне осмислене уявлення про *самобутність* шевченкового таланту, його світогляду в контексті української історії, української літератури та культурософської думки України ХІХ-ХХ століть. Автори фільму знехтували поглибленим аналізом творчої лабораторії Т. Шевченка, тому абсолютно неправильно, спростовано «прочитали» самобутній світогляд Кобзаря, невиразними штучними кінематографічними прийомами створили його образ: «Перед нами – затурканий і соромливий школяр: соромливо спускає очі, коли йому присуджують медаль в академії, корчиться й ховається в куток, коли його б'ють. Коли ж – в рідких випадках – вибухає нібито гнівом, се на тлі його загального характеру є цілком не умотивоване і штучне. Він не живе на екрані, він – грає...» [6, с.82].

Стаття-промова «В мартівську річницю» містить п'ять сторінок. У дослідженні світогляду Т.Шевченка критик широко вживає образи пекла, останньої містерії, «пожару, потопу, землетрусу», які навмисне ним *експресивно* підкреслені: пекло *Дантове*, містерія – *остання та демонічна*, «образи» *«пекельні»*, насичені фастівською тривоною. Упродовж статті критик своєрідно розкриває екзистенційну картину шевченкового світу. По-перше, він виокремлює фантастичний світ митця. Це письменницький, уявний, творчий світ. На нашу думку, його можна вважати мікро-світом, джерелом виникнення поетової творчості. Це світ шевченкових візій, який «...іншим здавався чимсь безглуздим, але для нього був одинокою реальною річю» [3, с.58]. Щоб влучно його охарактеризувати, критик звертається до епістолярної спадщини Кобзаря. Д.Донцов згадує, що в одному листі митець писав так: ««Фантазія» – шастє в уяві...І сього доволі! Для душ, що спочувають і люблять, замки в повітрі триваліші й красші за матеріальні палати егоїста» [3, с.58]. Поетів уявний світ, «накиданий силою фантазії» [3, с.58], з точки зору критика, спонукає до появи в творчості Кобзаря героїв-лицарів та героїв-свинопасів, а також дає змогу розкритися ідейно-художнім задумах автора.

Другий світ – оточуючий поета, «окружаючий світ» [3, с.59]. Він «зненавиджений» Шевченком, бо «душив його своїм тупим спокоєм й нудною зрівноваженістю» [3, с.59], був «брутальним» і «жахливим» [3, с.59]. Цей світ виступив об'єктом його таврування. У боротьбі із таким «світом скверні» Д.Донцов вбачає призначення шевченкової творчості.

Третій світ – космічний або те, що «над світом» [3, с.59]. З точки зору Д.Донцова – це синтез-протиріччя божественного та демонічного, яким критик пояснює світогляд Кобзаря так: «Я думаю, що се «страшне», що ворухилось на дні його душі; – що було страшніше від Бога і чорта, се було власне прийатте одного й другого – і Бога, і чорта, і «демонія», і «дівіна», їх «синтеза», – на яку не здобулися ні Бог (бо не хотів), ні інші його сотворіння (бо не могли), опріч одного, що носить почесне ім'я homo sapiens» [3, с.60].

Такий синтез, що проектується на поетів уявний світ, виступає побудником творчості великого українського поета і сприяє розкриттю екзистенційної картини шевченківського світу. Щоб довести цю думку, критик вживає біблійні та есхатологічні образи. Так, зненавиджений поетом світ юрби та натовпу критик уявляє Дантовим пеклом, «страшною катастрофою» [3, с.62], яка неминуче приведе до загибелі. До того ж, науковець дуже експресивно вживає апокаліптичний образ *світової пожежі*, який промовисто та яскраво відтінює шевченкових героїв: «то з'являється... в формі героя – «апостола правди і науки», то в виді свого Вашингтона, Святослава, Підкови, Трясила. То як «небесна кара», то як «сонце», що «встане й осквернену землю спалить»... То як грім, що впаде з неба, знищить все «і не оставить й сліду страшної людської ноги»... То знов марить він про «огонь і кров», про «пекло»,

«кару» й «ката»... То про великого месника, що мов апокаліптичний вершник впаде з неба на землю, «розтрощить трон, порве порфіру, й роздавить вашого кумира в смердючий гній» [3, с.62-63]. Ці образи із *незаваних Д.Донцовим* поем Кобзаря «І день іде, і ніч іде», «О, люди, люди небораки», «Бували вони й військові чвари», поеми-комедії «Сон» найяскравіше увиразнюють і «масштаби» катастрофи, і шевченкових персонажів. Есхатологічною герменевтикою переткана вся стаття, а створений критиком образ «останнього порахунку», «день останнього суду» («коли огонь знищить людей... Коли всіх покличуть до трону Судії... Коли не пімщеною не лишиться жадна скарга!» [3, с.63]) найкраще відтворює екзистенційну картину шевченківського світу.

Разом з тим, образи світової пожежі, останнього дня людства, на думку Д.Донцова, присутні у ворах Кобзаря і виступають домінуючими концептами його творчості («Се був вершок його творчості, останній виклик...» [3, с.62]). Наприклад, цитуючи уривок із вірша «Минають дні, минають ночі...» критик стверджує, що «він хотів – «...жити, серцем жити і людей любити. А коли ні – то проклинати і світ *запалити!*». Сей образ світової пожежі мов густим червонавим дивом застелює від нас образ поета. Стає понурив і грізним акампаніаментом всіх його пізніших творів, його нав'язливою думкою...» [3, с.62] (підкр. нами –В.К.).

Трансформуючи фактографічні (спогади) й документальні (листи) матеріали в художні твори Т.Шевченка, Д.Донцов відбирає з них саме ті, що конче необхідні для висвітлення етапів формування світогляду, а також для роз'яснення тих перешкод, які зазнав поет на своєму творчому шляху. Науковець дотримується жанру «біографії-світогляду» ставлячи собі за мету зацікавити читача (у тому числі і майбутнього реципієнта) динамічністю, образністю, яскравістю викладу, неперевершеною патетикою; прагне забезпечити його не правдивою інформацією, а художньо, візійно репрезентувати світобачення митця. За цих обставин критик не уникнув психологічно-образних утілень Т.Шевченка, саме тому у трактуванні його постаті поета двовимірною: можна говорити про *художній образ* Кобзаря та про *реальну постать*. Через те, що ключове у «біографії-світогляді» виступає саме друге слово, Д.Донцов не створює опорну базу сюжету, а, вилучаючи найважливіші життєві факти поета, пропускає їх через власну ідеологію, власний світогляд, завжди орієнтуючись на вимогу доби. На нашу думку, новаторство шевченкознавчої концепції Д.Донцова полягає в тому, що, дослідивши поетову творчість *спорадично, вибірково*, критик претендує на *вичерпне дослідження* його спадщини у двох вимірах: світоглядному та творчому. Водночас, інтерпретуючи світогляд Т.Шевченка, науковець не ставить своїм завданням показати еволюцію в поглядах поета, бо апріорі сприймає його генієм. Проте, на нашу думку, не завжди критику вдається органічно пояснити взаємозв'язок літературної спадщини із світоглядом митця, очевидно тому, що *яскраву поетову індивідуальність* Д.Донцов ототожнював із *національною ідентичністю*, власне бачення ознак націоналізму «проектував» на Шевченківські твори і безапеляційно вважав свою точку зору єдиною істиною.

Опановуючи велич світогляду поета, обидва науковці у своїх оригінальних студіях підкреслюють такі риси: «власну гордість, гордість своєї крові...» [11, с.125], бо вона, як за Ю.Липою «найважливіше почування для сили раси... Він був гордий зі своєї селянської династії... За ніщо у світі не признає нижчості своєї крові в порівнянні хоч би з найбільшим аристократизмом. Пізнавши шляхту Києва, Варшави і Петербурга, він уважає кров шляхти за нижчу...» [11, с.125]; тяжіння до уникнення провінційності й етнографізму; позбавлення будь-якого (крім Біблії) впливу на світогляд та творчість поета: «Свій світогляд він міцно збудував, здається, що пробиваючися крізь життя, ще перед зазнайомленням з книжками Заходу. Від полудня до смерку життя улюбленою книжкою була Біблія, що з нею не розставався» [11, с.129]; уславлення героїки боротьби, протесту, акції, «свячених ножів»: «Скрізь він є володарем, він розмовляє в обороні свого народу і грозить російському цареві нещастями. Із царем говорить гнівно і як рівний з рівним» [11, с.123]. Це ті ознаки, які сформує Т.Шевченка як «творчу силу нації» [2, с.14], пророка-месію, «творця нової епохи, нової моралі», що дав Україні та українцям «новий закон, новий заповіт» [2, с.14]: «Хто хоче бути Українець і втекти від нього – не втече. Хто хоче бути сильним в Україні без нього – не буде. Він керує Україною як король» [2, с.14].

Шевченкознавчі студії Д.Донцова та Ю.Липи своєрідні: вони не несуть глибинного філологічного фахового аналізу художнього тексту; суперечливі; літературний процес в них чітко не систематизований, але їх автори демонструють незалежність думки, оригінальність, здекларованість та незмінність поглядів, інтелектуалізм, обізнаність з творами українських письменників, які працювали в різних жанрах і напрямках (І.Франко, П.Тичина, П.Гулак-Артемівський, Г.Квітка-Основ'яненко, Б.Грінченко, П.Куліш тощо).

Як літературні критики, Д.Донцов і Ю.Липа не працювали у межах певних канонів, обмежень, логічних та послідовних, чітких, всім зрозумілим родо-жанрових утворень. Ми не ставили своїм завданням порівняти ступінь їхньої художньо-публіцистичної майстерності чи хронологічно точно з'ясувати та розтлумачити обставини впливу того ж Д.Донцова на Ю.Липу. Це цілком зрозуміло, адже «...спершу було багато років листування, близької співпраці і єдності думок» [13, с.215]. Різні за віком, освітою, нахилом, талантом, призначенням, ці енциклопедисти синхронно мислили в одному напрямі – у напрямі відродження української нації, української ідеї. Оригінальні критики, вони і думали оригінально, тому шевченкознавчі розвідки відзначаються співіснуванням елементів різних публіцистичних жанрів – рецензії, есе, промови, літературного портрету, белетризованої біографії, огляду, внаслідок чого відбувається їх взаємопроникнення – дифузія та виникає нова жанрова форма – «біографія-світогляд», яка, безумовно, потребує подальшого детального наукового вивчення. Крім того, як ми обмовились ще на початку нашого дослідження, варто серйозно дослідити та зіставити книги «Дві літератури нашої доби» Д.Донцова та «Бій за українську літературу» Ю.Липи, бо, на наш погляд, саме вони акумулюють у собі основні літературознавчі ідеї

найпомітніших історіософських, геополітичних, публіцистичних та художніх праць науковців. А дух героїки, тяжіння до величного, до боротьби, культ лицарства, монументалізм як ознака синтезу багатьох мистецтв та відверта небайдужість до долі українського письменства наскрізним стрижнем проходить через ці праці, залишаючись невичерпним ключем до розуміння значущості та сили Слова, призначення Митця за різних обставин, у різні часи.

Список використаних джерел

1. Апостол повітнього українства: Спогади про Юрія Липу / [упорядкув. Петро та Юлія Кіндратовичі] – Львів : Каменярь, 2000. – 239 с. (серія «Пам'ять»).
2. Баган О. Юрій Липа: людина і мислитель / О.Баган – Київ : Конгрес Українських Націоналістів, 1994. – 40с.
3. Донцов Д. В мартівську річницю / Д.Донцов // Літературно-науковий вісник. - Львів, 1925. - Кн.У. – Річник ХХІУ. – Т. LXXXVІІ. – С. 56-64.
4. Донцов Д. Козак з мільонна свинопасів / Д. Донцов // Вісник. – 1935. – Річник 3. – Т. 2. – Книжника 5. – С. 369-381.
5. Донцов Д. Леся Українка [Текст] / Д. Донцов // Літературно-науковий вісник. – 1918. – Річник ХІХ. – Т.LXXІ. – С. 13-23.
6. Донцов Д. Спростачений Прометей («Тарас Шевченко» ВУ ФКУ) / Д.Донцов // Літературно-науковий вісник. – 1929. – Річник ХХУІІІ. – Т.XCLІІІ. – Книжка 1. – С. 80-85.
7. Горпиняк П.А. Публіцистика І.А. Бродського: автореф. дис. на здобуття канд. філолог.наук: 10.01.08. – «Журналістика» / П.А. Горипняк. – Єкатеринбург, 2009. – 22 с.
8. Киричук С.А. Інтертекстуальні і текстуальні аспекти творчості Ю.Липи: автореф. дис. на здобуття канд. філолог. наук: 10.01.01 «Українська література» / С.А.Киричук. – Київ, 2007. – 20 с.
9. Колкутіна В. «Пам'яті великого вигнанця»: Т.Шевченко в рецепції Д.Донцова / В.Колкутіна // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2009. – Філологічні науки. – Вип.. 20. – Кам'янець-Подільський: «Аксіома». – С. 295-300
10. Липа Ю.Провідництво письменства / Ю.Липа // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 85-86. – С. 115-118.
11. Липа Ю. Селянський король / Ю.Липа // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 85-86. – С. 118-132.
12. Літературознавчий словник-довідник / [ред.-упоряд. Р. Гром'як] – К. : Відродження, 1997. – 752 с.
13. Сварник Г. Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин / Г.Сварник // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць. – Львів, 2001. – С. 213-228.
14. Синица Д.А. Художньо-публіцистичні жанри у літературі російського зарубіжжя (творча спадщина І.О.Ільїна): автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук: 10.01.02 «Російська література» / Д.А.Синица. – Сімферополь, 2006. – 20 с.
15. Славінський М. Санкт-Петербург і культура України: Шевченківські пам'ятні дні року 1911 у Петербурзі / М.Славінський // Хроніка 2000. – 2003. – Вип. 55/56 – №3. – С. 632-638.
16. Черватенко Л. Літературознавство як просвітництво /Л. Черватенко // Липа Ю. Бій за українську літературу. – Київ: Дніпро, 2004. – С. 338-348.

In this article is made comparative analyse of literature-criticaly studions of D.Dontsov and Y. Lypa about person and creation of Taras Shevchenko.

Key words: comparative analysis, literaty process , literature impact.

УДК 929 (477)

Поліщук Я.О.

Ягеллонський університет, Краків, Національний університет «Острозька академія», Острозь

КИЇВ ЯК ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ

В одному з есеїв, який має симптоматичну назву «Київ, вічне місто» (1938), Юрій Липа проаналізував концепт міста в аспекті його слави й упадку. Письменник проникливо оцінював минуле Києва, органічно пов'язуючи його історію з історією України. Феномен цього міста, як слушно доводить Ю. Липа, великою мірою пов'язаний з українською ментальністю, з контрверсійністю національного характеру, схильного до екстремних крайнощів та саморуйнації.

Не випадково Юрій Липа присвятив особливу увагу загадці міста над Дніпром. Ішлося, звісно ж, не про деталі перебігу історичних подій, не про окремі факти та оцінки, а про щось значно істотніше, що визначило на віки роль Києва, органічно пов'язуючи його з історичною долею України. Відтак письменник чітко сформулював ту духовну основу, яка зробила можливим незвичайне піднесення Києва в добу середньовіччя [4, с. 291-295]. Разом з тим він одверто називав ті невідрадні причини, які вели до згуби Княжого Міста, а заодно й Україну прирекли на підневільне існування впродовж довгих століть. У такій дихотомії протиставив Липа представив узагалі шлях українства – народу, спроможного до коротких яскравих спалахів, однак не здатного до послідовного процесу будівництва власної держави, що вимагає тривалої й методичної мобілізації сил. Слушність його висновку підтвержують дослідження сучасних учених, які аналізують національний характер [11, с. 53].